

Аналіз стану інноваційної діяльності у харківському регіоні

Проведено опитування на харківських підприємствах, у науково-дослідних і проектних організаціях, фірмах щодо стану розвитку інновацій і наукомісткого виробництва. Визначено шляхи їх поліпшення.

Теоретичних розробок з інноваційної проблематики на сьогодні досить багато. До них звертаються як провідні іноземні фахівці ([1—4] та ін.), так і вітчизняні [5—7] та ін.). Однак практичних досліджень, аналізу сучасного стану інноваційного розвитку в Україні не вистачає. Тому викликають інтерес думки самих розробників і тих, хто використовує результати інноваційних розробок. Нещодавно подібне анкетування запропонували провести фахівці ДУ «Інститут економіки і прогнозування» НАНУ.

Збір, обробку і аналіз відповідних опитувань на 12 провідних харківських підприємствах, в науково-дослідних і проектно-конструкторських організаціях здійснювали фахівці кафедри економіки і маркетингу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

Весь комплекс запропонованих запитань можна розподілити на дві групи: чинники, які залежать безпосередньо від суб'єктів підприємництва; зовнішні чинники, в тому числі вплив держави на розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності.

По першій групі опитування розпочалось із запитання: «Як Ви оцінюєте ступінь інноваційної активності на Вашому підприємстві (установі)?». Виявилось, що високий або дуже високий

рівень відзначили 42% анкетованих. Це дещо вищі показники, ніж середні по Харківщині та в Україні, оскільки у більшості в опитуванні брали участь суб'єкти, що мають непогані результати роботи. Однак бентежить, що низьку або дуже низьку оцінку інноваційної діяльності поставили самі собі третина учасників.

Пояснюється це і недостатньою активністю самих розробників. Як засвідчили відповіді на наступне запитання, переважна їх більшість (58,3%) навіть не спромоглася проводити моніторинг наукоємності виробництва. Тобто процес управління нововведеннями виявився недостатньо керованим.

У той же час питома вага наукоємної продукції на об'єктах, що досліджувались, складає більш двох третин — до 70%. Це викликано переважно підсумком роботи передових підприємств і установ у даному напрямку, таких як НДІ технологічного профілю «ВЕЛТ», в якого наукоємні розробки складають 90%, електротехнічного підприємства СП ЗАТ «ХЕМЗ-ІРЕС» — до 95%, ВАТ «Турбоатом» — 100%.

Де ж зароджується нове? Більшість розробників — дві третини з них — створюють інновації самі. Начебто добре. Але ж і в державі, й у світі є вивконавці, що досягли більших успіхів у конкретних інноваціях. Однак скорис-

татися їх досвідом важко: не вистачає грошей. Тому інколи і виходять вітчизняні розробки не найбільш прогресивними. Все ж половина українських установ знаходить можливості залучати до виконання нових розробок організації на території України, а чверть, серед яких ЗАТ «Південкабель», державне авіаційне підприємство, звертаються до послуг відповідних установ інших держав.

Наприклад, ЗАТ «Південкабель» входить до системи «Інтеркабель», яка об'єднує представників ряду країн. Зокрема, проводяться спільні розробки з відповідним московським інститутом. Спільні обговорення, «мозкова атака» сприяють створенню високоякісних, конкурентоздатних товарів.

Однак логічно, як це впливає з попередньо викладеного, що виробничники використовують у себе переважно майже 84% українських нововведень. Цікаво знати, чиїми послугами користуються харків'яни? Третина з них звертається до вітчизняних галузевих науково-проектних інститутів. Зокрема, Український державний науково-технологічний центр «Енергосталь» залучає до створення своїх розробок чимало подібних співвиконавців. З Гіпрококсом вирішуються проблеми екологічності нововведень, створюється газоочисне обладнання, з донецчанами вдалося поліпшити роботу прокатного обладнання. Чимало допомагають установі вузівські фахівці із Запоріжжя, Харкова, де працюють знані вчені.

А на ЗАТ «Південкабель» стверджують, що виробничники і вчені Харківського політехнічного працюють, як одна команда. Не було б допомоги вчених, навряд чи вдалося б здійснити новаторську розробку кабелів на

110—330 кіловольт, за яку разом з політехніками одержали Державну премію. З вищими навчальними закладами співпрацюють електротехніки, турбіністи. І все ж в цьому напрямку можна зробити більше. Наприклад, у США більше двох третин наукових досліджень виконуються в університетах, де зосереджені висококваліфіковані фахівці. Чверть респондентів співробітничать з академічними науковими установами. Відзначимо як позитивне, що виробничники, науковці все частіше звертаються до послуг галузевих інститутів, більшість з яких нещодавно ледь животіла. А саме вони близькі до виробництва і в змозі створювати потрібні машини, технології.

І все ж, як свідчать результати опитувань, більшість нововведень виконується самотужки. Головна причина — нестача коштів, що заважає замовити розробки в інших. Та, як свідчать опитувані, тільки 40% вітчизняних установ здійснюють розробку інновацій за завданнями українських замовників і тільки двоє — ЗАТ «Південкабель» та УКРДНТЦ «Енергосталь» — виконують такі роботи за кордоном у близькому зарубіжжі на теренах СНД. Кабельщики — в Росії, більш широкі зв'язки мають енергосталевці. У Росії результатами їх проектно-дослідницьких робіт зі створення комплексу металургійного обладнання користуються комбінати-гіганти з Магнітогорська, Челябінська, а до Казахстану поставляється ще й комплекс металургійного обладнання.

Подібний системний, комплексний підхід сприяє створенню високоякісних агрегатів з відповідальністю одного суб'єкта за все. На відміну, коли різні складаючі технологічного комплексу розробляються і виготовляються різними виконавцями, то в разі

виникнення неполадок важко швидко їх усунути. Тому й користується підібна продукція попитом.

Ряд виконавців конкурентоспроможних товарів не заперечують проти продажу прав на використання їх інтелектуальної власності іншими і відповідно можливості одержати кошти, в тому числі валютні. Однак, як виявилось, окрім енергосталівців, подібних бажаних небагато. Готові піти на подібні операції на внутрішньому ринку лише чверть розробників інновацій, на зовнішньому трохи більше — третина, бо бажують отримати валюту. Але головна причина прохолодного ставлення більшості респондентів до продажу продуктів інтелектуальної власності полягає у тому, що нема чим торгувати, їх розробки не досить конкурентоздатні. Та є й інші причини. Дорого коштує оформлення відповідних заявок, не хочуть розробники ділитися своїми секретами, плодити конкурентів. З цієї причини не торгують продуктами своєї інтелектуальної власності ЗАТ «Південкабель», СП ЗАТ «ХЕМЗ-ІРЕС», в яких є що в цьому напрямку запропонувати ринку.

У цілому по першому напрямку інноваційної діяльності робота харків'ян виглядає прийнятною. Однак бентежить, що більш ніж 40% респондентів мають низький та дуже низький стан інноваційної діяльності. Лише одна шоста частка з опитуваних суб'єктів виконує роботи на території СНД, що свідчить про необхідність підвищення рівня харківських розробок. У той же час передові установи з точки зору інноваційного розвитку — УКРДНТЦ «Енергосталь», ЗАТ «Південкабель» та інші — повинні стати прикладом для тих, хто ще не вийшов на такі рубежі.

Щодо впливу зовнішніх чинників на результати інноваційної діяльності

харківських розробників та виготовлювачів, які віднесені нами до другої групи показників, то вони впливають один з одного. На запитання, від кого залежить результативність інноваційного розвитку, переважна більшість опитуваних — три чверті — визначила необхідність державної підтримки. Нові, особливо піонерні, розробки вимагають чимало коштів, і власних накопичень інноваторів не вистачає. Тому в передових з науково-технічного розвитку країнах значну допомогу розробникам надає держава. Наприклад, програми з розробки аерокосмічних проектів, нових поколінь комп'ютерів у США повністю фінансувалися державою.

Підприємці та розробники працюють не у вакуумі. Тому важливо знати, від кого їм чекати допомоги з кооперації. Три чверті назвали важливими зв'язки з українськими підприємствами. У більшості своїй вони використовують український метал, що важливо для розвитку вітчизняної металургії. Однак і тут є свої резерви. Наприклад, фірма «ДРІВПЛЕКС» закуповує прокат з Китаю. Навіть з урахуванням транспортних витрат це виходить для них дешевше. Вагомими вважають респонденти і кооперативні зв'язки з Росією, з якої поставляються переважно комплектуючі. Важливий напрямок становить і закупівля обладнання, яке не виготовляється в Україні, з далекого зарубіжжя.

Багато що вирішують кадри. Тому більше 40% опитаних вважають неодмінним фактором успіху рівень компетентності, освіти працівників. У цьому зв'язку разом з університетами вони визначають, які фахівці їм потрібні. У ЗАТ «Південкабель», наприклад, працює філіал кафедри політеху. Студенти

виконують реальні дипломні проекти, проходять виробничу практику на підприємстві. Щорічно склад підприємства поповнюється сімома випускниками НТУ «ХПІ». І їм не треба часу, щоб адаптуватися до роботи.

А що ж дає інноваторам держава? 75 відсотків стверджують — нічого. Троє отримали держзамовлення, та це — державні структури, подібних прикладів — одиниці.

Чого ж хочуть від держави дослідники і підприємці? Більшість (75%) опитаних забажали отримати держзамовлення. Однак, як впливає з відповідей на попереднє запитання, реально його одержали у 3 рази менше бажаючих. Дві третини респондентів висловили побажання отримати податковий кредит та компенсацію кредитної ставки, трохи менше — державні дотації.

Зміст наступного запитання був близьким до попереднього: «Які ж форми держпідтримки найбільш ефективні, щоб робота як свого суб'єкта, так і в кооперації з іншими виконавцями виглядала найбільш ефективною?». Інноватори готові знаходити можливість працювати переважно своїми силами. Ніхто з них не забажав повного відшкодування коштів на нові розробки з боку держави. Однак процес створення інновацій — тривалий, вимагає значних витрат, прибутковість нововведень настає не одразу. Тому природно, що розробники і підприємці жадають надання їм деяких пільг. Майже 85% визначили необхідність надання податкових пільг. Наприклад, у США інноватори звільняються від податків на строк до 7 років. І це сприяє тому, що за інноваційним розвитком американці знаходяться серед перших у світі. 60% опитаних вважають за необхідне надання їм дешевих пільгових кредитів та часткового

бюджетного фінансування з наступною перевіркою цільового використання коштів, тобто готові нести відповідальність за їх одержання. Значна частина респондентів наполягають на компенсації з держбюджету відсоткових ставок за інноваційні кредити.

Як відзначають виробничники, для машинобудівних підприємств зі значним виробничим циклом відповідні пільги дозволили б ефективніше використовувати обігові кошти, що у свою чергу покращило б фінансовий стан і результати виробничої діяльності підприємств.

Інноватори не проти залучати до виконання інновацій кошти різноманітних приватних структур. Три чверті з них висловили бажання мати часткове фінансування з боку венчурних та інших фірм із сумісним використанням одержаних результатів. У той же час надати згоду на наступний викуп прав на результати інноваційного проекту не побажав ніхто. І це природно — не віддавати свої інтелектуальні цінності. На нашу думку, недостатня кількість опитаних — третина, переважно бюджетні організації — зажадала можливості звільнення інноваційної продукції від обкладання ПДВ.

Рівень інноваційної діяльності обумовлюється також економічними можливостями держави. Тому останнє запитання виглядало так: «Які макроекономічні чинники найбільш негативно впливають на формування інвестиційного ресурсу інноваційної діяльності?». Більш ніж 90% посилались на недосконалість існуючої податкової системи, 60% поскаржились на відсутність державної підтримки вкладених інвестицій. На жаль, на це звертається недостатня увага. А відсутність подібних гарантій має негативні наслідки. На Харківському СП ЗАТ «ХЕМ3-ІРЕС» розповіли такий випадок. Під нові

розробки закордонний інвестор вклав значні кошти. До закінчення процесу оформлення в Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку вони були розміщені в Укрпромбанку. Але Нацбанк України відкликав ліцензії з Укрпромбанку і відповідні інноваційні кошти «заморозили». Чи прийде після цього новий інвестор? Зазначимо, що тільки шоста частина респондентів відзначила недосконалість амортизаційної політики, хоч, на нашу думку, це становить більш вагомий фактор. Можливо, подібна оцінка викликана тією обставиною, що при загальній нестачі коштів амортизаційні накопичення на сьогодні у значній мірі використовуються на поточні потреби — виплату заробітної плати, погашення штрафів, ремонтні витрати і т. ін.

Підведемо підсумки по другій групі факторів. Найбільше, чого чекають розробники і підприємці від держави, — це надання податкових пільг, дешевих кредитів, держзамовлень на нові розробки. На жаль, на сьогодні переважна більшість з них (до 75%) не відчуває державної підтримки розвитку наукоємного виробництва.

Загалом стан інноваційної діяльності на підприємствах, в науково-дослідних установах, суб'єктах підприємництва, які анкетувались, не катастрофічний. Високий стан інноваційної активності спостерігається на об'єктах, розробки яких відзначаються, як правило, високою якістю, мають попит у споживачів, замовлення на розробки та їх продаж в Україні та в країні СНД. Вони постійно оновлюють свою продукцію на прогресивній основі.

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. — М.: Прогресс, 1982. — 455 с.
2. Санто Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б.Санто. — М.: Прогресс, 1990. — 296 с.
3. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями / Б.Твисс. — М.: Экономика, 1989. — 271 с.
4. Хучек М. Инновации на предприятиях и их внедрение / М. Хучек. — М.: Луч, 1992. — 198 с.
5. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. — Харків: Константа, 2006. — 272 с.
6. Маліцький Б.А. Обґрунтування інноваційної моделі структурної перебудови економіки України / [Б.А. Маліцький, О.С. Попович, В.П. Соловійов та ін.]. — К.: Фенікс, 2006. — 208 с.
7. Соціогуманітарний аспект інноваційно-технологічного розвитку економіки України / [ред. Л.І. Федулова]. — К.: Інститут економіки і прогнозування НАНУ, 2007. — 472 с.

Одержано 28.01.2010

А.І.Яковлев

Анализ состояния инновационной деятельности в харьковском регионе

Проведен опрос на харьковских предприятиях, в научно-исследовательских и проектных организациях, фирмах о состоянии развития инноваций и наукоёмкого производства. Определены пути их улучшения.